

Zuid-Afrika aan de vooravond van het WK-voetbal

‘Moeders, sluit je dochters op: Zuma neemt twee dagen vrij!’

Het beeld van het huidige Zuid-Afrika dat in de aanloop naar het WK Voetbal in de media naar voren komt is verre van positief. Veel aandacht gaat uit naar *faits divers* uit het bestaan van *strange folks in a strange land*. Neem het citaat hiernaast in een recent stuk uit *De Volkskrant*, over het opmerkelijke privéleven van president Zuma. Zelfs de kolommen van kwaliteitskranten bevatten nogal wat ongenueanceerde oordelen en bieden onvoldoende informatie om een goed beeld van het huidige Zuid-Afrika te krijgen.

Met de vijf artikelen in deze *Geografie* willen we vanuit een – voornamelijk sociaal-geografisch – perspectief die beeldvorming aanvullen en nuanceren. We hebben ons daarbij laten leiden door de huidige focus van een aantal Zuid-Afrikaanse collega’s van de Universiteit Stellenbosch en van de Council for Scientific and Industrial Research (CSIR) in Pretoria en Stellenbosch.

Geografie van de apartheid

We kijken naar enkele van de meest saillante, sterk geografisch (sociaalruimtelijk) gekleurde

erfenissen van de *petty* en *grand* apartheid en schetsen de specifieke geografie van de apartheid op lokaal, regionaal en (inter)nationaal niveau. Ook kijken wij naar het beleid op elk van deze niveaus sinds 1994 om te bepalen wat er zestien jaar na de apartheid is bereikt.

Het is daarmee beslist geen compleet overzicht van alle grote actuele thema’s die in het land spelen. Zo gaan we niet in op de enorme landrestitutieproblematiek die het beeld anno 2010 deels bepaalt. Slechts 5% van de claims is tot nu toe behandeld. Evenmin staan we stil bij het grote aantal hiv/aids-patiënten onder de zwarte bevolking, wat onder meer resulteert in een jaarlijkse bevolkingskrimp van 0,46% en 1,4 miljoen aids-weeskinderen. Terwijl juist de apartheid heeft bijgedragen aan de grote verspreiding van het virus via de nationale en internationale trekarbeid.

Om inzicht te geven in de huidige situatie van Zuid-Afrika is een historisch kader vereist. We beperken ons tot een beknopte tijdlijn van de apartheid.

Tijdlijn van de apartheid

Formeel begint de apartheid als volledig geïnstitutionaliseerd systeem pas in 1948 te functioneren. In dat jaar weet de Herenigde Nasionale Party (HNP) de absolute meerderheid in het nationale parlement te verwerven waardoor zij ongehinderd allerlei apartheidswetten kan doorvoeren. In de praktijk bestaan er dan al decennia wettelijk verankerde vormen van segregatie van bevolkingsgroepen, ofwel

petty apartheid in Zuid-Afrika. Al in de 19de eeuw voeren de Britten segregatiewetgeving op regionaal en lokaal niveau in. Neem de eerste pasjeswetten in de Kaap Kolonie en in Natal om de instroom van zwarten in de voornamelijk blanke gebieden tegen te gaan. Ook lokale verordeningen belemmeren de zwarte bevolking in die tijd al in hun bewegingsvrijheid, zoals in Kaapstad waar voor zwarten een avondklok geldt.

In 1910 verenigen Transvaal, Oranje Vrijstaat, Natal en de Kaap zich in de Union of South Africa. In 1913 wordt de eerste nationale segregatiewetgeving ingevoerd: de Black (of: Natives) Land Act no. 27. Daarin staat dat slechts 7% van het nationale grondgebied wordt gereserveerd voor (uitsluitend communaal) gebruik door de zwarte bevolking in *reserves*. Daarbuiten kunnen zwarten geen land bezitten of pachten (behalve in de Kaap). Luttele weken nadat deze wet is aangenomen,

Hoewel sinds zestien jaar niet meer wettelijk verankerd is apartheid anno 2010 nog steeds de harde realiteit

begint de verwijdering van zwarte *squatters* uit de blanke gebieden van Oranje Vrijstaat. De bekende zwarte schrijver/journalist Sol Plaatje noteert in 1914: ‘it made the Black not actually a slave, but a pariah in the land of his birth’.

De reserves worden ruim een halve eeuw later omgevormd tot de infame thuislanden of *Bantustans*. Daarom kunnen we 1913 als *de facto* aanvangsjaar van de apartheid op nationaal niveau beschouwen. Verdere uitbreiding en aanscherping van de segregatiewetgeving volgen stapsgewijs in de jaren daarna. Zo komt in 1923 de Native (Black) Urban Areas Act #21 tot stand. Deze verdeelt het land in urbane (*prescribed*) en rurale (*non-prescribed*) gebieden om de bewegingsvrijheid van zwarte mannen strikt te reguleren. Al snel daarna worden de steden vrijwel geheel blank.

Andere maatregelen volgen, zoals de Representation of Blacks Act in 1936, die bepaalt dat zwarten in Zuid-Afrika voortaan door vier blanke senatoren worden ‘vertegenwoordigd’ en die de zwarte bevolking in de Kaap zowel het algemene stemrecht als het recht om zich verkiesbaar te stellen ontnemt.

Na 1948 kan de regering de apartheidswetgeving snel uitbreiden omdat ze vanaf dat jaar kan rekenen op de onvoorwaardelijke steun van de HNP-meerderheid in het nationale parlement. Er volgen reeksen wetten, zoals de Prohibition of Mixed Marriages Act in 1949 en een jaar later de Population Registration Act no. 30 en de Group Areas Act no 41, die respectievelijk de raciale

classificatie in Blank, Black, Indian en Coloured formaliseren en het land opsplitsen in gebieden speciaal aangewezen voor deze groepen.

Het meest extreem is wel de Black Homeland Citizenship Act van 1970, die de zwarte bevolking van hun Zuid-Afrikaanse nationaliteit berooft en hen ingezetene verklaart van tien ‘autonome’ gebieden, de thuislanden of Bantustans. Hiermee wordt het land politiek

President Nelson Mandela en vicepresident Frederik Willem de Klerk – Zuid-Afrika’s laatste witte president – steken elkaars hand op voor de enorme menigte die verzameld is voor het regeringsgebouw in Pretoria, na de officiële beëdiging van Mandela op 10 mei 1994.

Het Cape Town Stadium in Kaapstad biedt ruimte aan 68.000 toeschouwers en is speciaal gebouwd voor de WK Voetbal. Na afloop wordt de capaciteit teruggebracht tot 55.000 plaatsen en zal het complex multifunctioneel gebruikt worden.

opgedeeld in een reeks van ‘onafhankelijke staten’. Een en ander vormt het ultieme resultaat van het *grand* apartheidbeleid.

Eind jaren tachtig begint het apartheidssysteem te wankelen door de economische en politieke onhoudbaarheid én de snel toenemende internationale druk. *De jure* komt het einde pas in 1994, na de eerste democratische verkiezingen die resulteren in een absolute meerderheid in het parlement van het ANC en de installatie van Nelson Mandela als president. Daarmee kan worden begonnen met de ontmanteling van het buitengewoon fijnmazige, formeel geïnstitutionaliseerde en wettelijk verankerde, tot in de haarvaten van de samenleving doorgedrongen systeem van raciale segregatie met een volstrekte suprematie van de blanken.

Samenvattend kunnen we stellen dat de apartheid als systeem een uniek voorbeeld is van pogingen tot sociaalruimtelijke ‘maakbaarheid’, met een erfenis van sociaalruimtelijke polarisatie op alle schaalniveaus, zodat er een geografie van de apartheid bestaat. Hoewel sinds zestien jaar niet meer wettelijk verankerd, is apartheid in 2010 nog steeds de harde realiteit. De selectie van bijdragen is mede op dit uitgangspunt gebaseerd.

Bijdragen

Wij hebben onze Zuid-Afrikaanse collega’s gevraagd voor dit nummer van *Geografie* een stuk te schrijven over hun onderzoeksactiviteiten, die nadrukkelijk geïntegreerd zijn in de post-apartheidsfase. Prof. Ronnie Donaldson haakt in op de ontmanteling van de ‘apartheidsstad’ en vertelt over het Gautrain-project, een innovatieve treinverbinding annex ontwikkelingscorridor in Johannesburg/Pretoria, die beide metropolitane gebieden een impuls moet geven. Prof. Sanette Ferreira schrijft over het landsgrensoverschrijdende fusieproces van de grote Zuid-Afrikaanse natuurparken dat dreigt vast te lopen op de armoede van de lokale bevolking en geldgebrek van de overheden. Johan Maritz en Justin van Dijk richten zich op de publieke dienstverlening in de vroegere thuislanden. Het blijkt verre van eenvoudig te voldoen aan lokale behoeften in zulke ‘misplaatste’ gebieden. Peter Schmitz, Anthony Cooper en Tom de Jong ten slotte maken duidelijk hoe vanuit het tijd-ruimteperspectief kan worden bijgedragen aan de criminaliteitsbestrijding in Zuid-Afrika. •

FOTO: BRUCE SUTHERLAND, CITY OF CAPE TOWN